

GİRESUN VE YÖRESİ AĞIZLARINDAKİ BAZI FARŞÇA ALINTI KELİMELER

Yasin YAYLA*

ÖZET

Türkçe ile Farsçanın yaklaşık iki bin dört yüz yıllık bir münasebeti bulunmaktadır. Bu münasebet dikkate alınca iki dil arasındaki kelime alışverişi de kaçınılmaz hâle gelmektedir. Bu alışverişin yazı diline yansımış hâli bulunmakla birlikte bir de halk ağızı yönü mevcuttur. Farsçadan Türkiye Türkçesi ağızlarına geçen birçok kelime mevcuttur. Türkiye Türkçesi ağızlarındaki yabancı kelimeler üzerine yapılan çalışmalar Andreas Tietze ile birlikte başlamıştır. Bu çalışma Tietze'nin 1967 yılında Oriens dergisinde yayımlanan "Persian Loanwords in Anatolian Turkish" adlı makalesine ek sayılabilecek Farsçadan Giresun ve yöresi ağızlarına geçmiş on yedi kelimeye odaklanmaktadır. Bu kelimelerden bazıları sadece Giresun ağızında bulunurken bazıları öbür Türkiye Türkçesi ağızları ile birlikte Giresun ağızında da bulunmaktadır. Çalışmada üzerinde durulan kelimeler şunlardır: **biçik, carmuk, cazu, cilim, cü cü, cücük, çangal, çencik, çor, haccak, keyfanı, kef, merülcen, şah, şenlik, tay, tıman**. Bu çalışma kapsamında, mezkûr kelimelerde gerçekleşen ses değişimleri gösterildikten sonra her kelime kendisine ayrılan madde başında köken ve fonetik olarak ayrıca değerlendirilecektir. Bu on yedi kelimeden bazıları Derleme Sözlüğü'nde yer almamaktadır. Bazıları ise Derleme Sözlüğü'nde bulunmasına rağmen sözlükte Giresun ağızında kullanıldığına dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Derleme Sözlüğü'nde yer almayan kelimeler için Giresun ve Yöresi Ağız Sözlüğü'ne ve mezkûr çalışma sahasındaki halka müracaat edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi ağızları, Giresun ve yöresi, Farsça alıntılar, Etimoloji.

SOME PERSIAN LOANWORDS DIALECTS OF GİRESUN AND ITS REGION

ABSTRACT

Turkish language and Persian language have a relationship approximately for 2400 years. Considering this relationship, the exchange of words between the two languages becomes inevitable. As this exchange is reflected in the writing language and it is also reflected in the folk language. There are many words that have passed from Persian language to Anatolian Turkish. Studies on foreign words in Anatolian Turkish started with Andreas Tietze. This study focuses on the seventeen words that passed from Persian to the dialects of Giresun and its region, which can be considered as a supplement to Tietze's article "Persian Loanwords in Anatolian Turkish" published in the journal in 1967. While some of these words are found only in Giresun dialects, the others are also present in modern Turkish dialects along with Giresun dialect. The words that are emphasized in the study are: **biçik, carmuk, cazu, cilim, cü cü, cücük, çangal, çencik, çor, haccak, keyfanı, kef, merülcen, şah, şenlik, tay, tıman**. Within the scope of this study, after showing the phonetic changes in the aforementioned words, each word will be evaluated separately in terms of origin and phonetics at the beginning of the entry that allocated to it. Some of these seventeen words are not included in the Derleme Sözlüğü. and there is no record of being in the dialect of Giresun, but some of them are in the Derleme Sözlüğü. Although some of them are in the Compilation Dictionary, there is no record in the dictionary that they are used in Giresun dialect. For the words not included in Derleme Sözlüğü, we apply to Giresun ve Yöresi Ağız Sözlüğü and the people in the aforementioned study area.

Keywords: Anatolian Turkish dialect, Giresun and its region, Persian loanwords, Etymology.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 19.03.2020; Yayına Kabul Tarihi: 01.09.2020

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, KIRKLARELİ;
ORCID: 0000-0001-5726-884X, E-posta: yasinayla@klu.edu.tr

Giriş

Türkçe ile Farsçanın kelime alışverişi ve etkileşimi neredeyse Eski Türkçe dönemine kadar uzanır. Farsça kelimelerin Türkçede kullanılması özellikle Orta Türkçe döneminden başlayarak hız kazanır ve Türkçe edebî dilde 20. yüzyıla kadar sürer (Özçelik 2002: 1033). Balcı'ya göre yaklaşık 2400 yıllık bir dönemi muhteşim Farsça-Türkçe ilişkisinin nerede başladığını belirlemek mümkün değildir (2014: 42). Bugün Türkiye Türkçesi ile Farsça arasında geçmişteki gibi canlı bir ilişki olmasa da Farsçanın hâkim olduğu İran ve Afganistan gibi coğrafyalarda yaşayan Türkler münasebetiyle Türkçe-Farsça ilişkisi devam etmektedir. Ne Farsçanın akraba dilleri olan Sanskritçe, Toharca ve Soğutca ile münasebeti ne de Türkçenin Arapça ve Çince ile olan münasebeti Farsça-Türkçe münasebeti kadar geniş bir zaman dilimini kapsamaz (Balcı 2014: 10).

İki dil arasındaki bu münasebet dikkate alınca diller arasında kelime alışverişi de kaçınılmaz hâle gelmektedir. Bu kelime alışverişinin yazı dilinde birçok yansıması mevcuttur ve sözlüklerde de açıkça görülmektedir. Bahse konu alışverişin bir de halk ağzı yönü bulunmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında bulunan yabancı kelimeler üzerine yapılan çalışmalar Andreas Tietze ile başlamıştır. Tietze'nin Türkiye Türkçesi ağızlarındaki Slavca, Yunanca, Arapça ve Farsça kelimeler ile ilgili çalışmaları şöyle sıralanabilir: Tietze, Andreas: "Griechische Lehnwörter im anatolischen Türkisch [=Türkiye Türkçesi ağızlarındaki Yunancadan alıntı kelimeler]", *Oriens*, 1955, 8. C, No. 2, 204-257; Tietze, Andreas: "Slavische Lehnwörter in der Türkischen Volkssprache [=Türkiye Türkçesi ağızlarındaki Slavcadan alıntı kelimeler]", *Oriens*, 1957, 1-47; Tietze, Andreas: "Direkte arabische Entlehnungen im anatolischen Türkisch [=Türkiye Türkçesi ağızlarına doğrudan Arapçadan giren kelimeler]", *Jean Deny Armağanı/Melanges Jean Deny*, Haz. J. Eckmann, A. S. Levend, M. Mansuroğlu, Ankara 1958, 255-333. Türk Dil Kurumu Yayınları; Tietze, Andreas: "Einige weitere griechische Lehnwörter im anatolischen Türkisch [=Türkiye Türkçesi ağızlarındaki bazı Yunancadan alıntı kelimelerin devamı]", *Nemeth Armağanı*, Haz. J. Eckmann, A. S. Levend, M. Mansuroğlu, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1962, 373-388; Tietze, Andreas: "Persian Loanwords in Anatolian Turkish [=Türkiye Türkçesi ağızlarındaki Farsçadan alıntı kelimeler]", *Oriens*, 1967, 20. C, 125-168. Tietze'nin bu çalışmaları Mehmet Ölmez tarafından kitaplaştırılmıştır (bk. Tietze 1999). Tietze'nin makalelerini yazdığı dönemde Türk Dil Kurumunun *Derleme Sözlüğü* (I-XII, Ankara 1963-1982) tamamlanmamıştı. *Derleme Sözlüğü* haricinde de Tietze'nin bu makalelerinden sonra Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili birçok derleme çalışması yapılmıştır. Bu sebeple, gerek *Derleme Sözlüğü* gerekse öbür derleme çalışmaları taranarak Türkiye Türkçesi ağızlarında birçok yabancı kelimenin tespiti mümkündür.

Tietze'nin mezkûr çalışmalarının yanı sıra Hasan Eren'in aynı dönemde yaptığı ve "Anadolu Ağızlarında Rumca, İslâvca ve Arapça Kelimeler (bk. Eren 1960) başlıklı makalesinin zikredilmesi de yerinde olacaktır.

Bahse konu çalışmaların ardından Türkiye Türkçesi ağızlarında bulunan yabancı kelimelerdeki fonetik değişiklikleri inceleyen çalışmalar da yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Birol İpekli, *Anadolu Ağızlarında Yabancı Kelimeler -Fonetik İnceleme-*: Elazığ 1997, XII+159, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.; Murat Küçük: "Anadolu Ağızlarındaki Doğu Kökenli Sözcüklerin Ses Bilgisi Açısından Görünümleri -Ünsüzler-", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*: Ankara 2013, 20 (2), 39-78.

Bu çalışmada Tietze'nin "Persian Loanwords in Anatolian Turkish" adlı makalesine ek sayılabilecek bazıları sadece Giresun ili ve yöresi ağızlarında bulunan, bazıları da öbür

Türkiye Türkçesi ağzlarıyla birlikte Giresun ili ve yöresi ağzlarında da bulunan on yedi kelime üzerinde durulmuştur. Çalışmaya kaynaklık eden kelimelerin tespiti *Derleme Sözlüğü*'nden, *Giresun ve Yöresi Ağz Sözlüğü*'nden, *Giresun ve Yöresi Ağzları* kitabından ve çalışma sahasında yaşayan halktan yapılmıştır. Giresun ağzı Ahmet Caferoğlu'nun 1959'daki tasnifine göre Kuzeydoğu Anadolu Ağzları içinde, E, Piet Kral tasnifinde Orta Karadeniz Ağzı Grubu içinde, Leyla Karahan tasnifinde ise Batı Grubu Ağzları içinde V. (Şebihkarahisar, Alucra hariç) ve VI. (Şebihkarahisar ve Alucra) alt grupta gösterilmektedir (Tekin vd. 2014: 35'ten aktaran Buran, 2011). Giresun ağzı Karadeniz bölgesinde özellikle Ordu ağzı ile yakın benzerlikler gösterirken Şebihkarahisar, Alucra ve Çamoluk ise daha çok Gümüşhane, Erzincan ve Sivas ağzları ile benzerlik göstermektedir (Tekin vd. 2014: 35). Bu çalışmadaki kelimeler Karahan'ın tasnifindeki V. grubu ilgilendirmektedir. Bahsedilen on yedi kelimedenden bir tanesi (haccak) Arapça kökenli olsa da ilgili madde başı altında tartışıldığı üzere kelimenin Farsça üzerinden Türkçeye geçmiş olması muhtemeldir. Bu sebeple çalışmada bu kelimeye de yer verilmiştir. Kelimelerden bazıları Tietze'nin makalesinin başında yaptığı fonetik sınıflamaya girerken bazıları bu sınıflama dışındadır. Ses değişimleri ile ilgili incelemede bu husus da göz önüne alınmıştır.

İncelenen kelimelerde, Tietze'nin aksine, Farsça kelimeler esas kabul edilip madde başı olarak gösterilmemiş, kelimelerin Giresun ve yöresi ağzlarında yaşayan hâli madde başı olarak gösterilmiştir. Çalışmaya konu olan kelimelerde görülen ses olayları verildikten sonra kelimelerin incelenmesine geçilmiştir. Ses olaylarının nasıl gerçekleştiği her kelimenin altında, kelime incelenirken ayrıca verilmiştir.

1. Fonetik Değişmeler

1. 1. Ünlüler

1. 1. 1. Uzun Ünlülerin Normal Süreli Ünlüye Dönmesi¹

Tietze'nin ifade ettiği gibi Farsçadan Türkiye Türkçesi ağzına giren kelimelerde Farsça uzun ünlüler Türkiye Türkçesi ağzına kısalarak geçmiştir² (1967: 126). Malzememizde bu konuya örnek olabilecek kelimeler şunlardır: 2. *çār-mīh* > carmuğ, 3. *cādū* > cazu, 4. *gilīn* > cilim, 6. *cūceg* > cücük, 10. *ḥāsscaḳ* > haccak, 11. *ked-bānū* > keyfanı, 14. *şāh* > şah, 16. *tāy* > tay, 17. *tunbān* > tıman.

1. 1. 2. Kalın Ünlülerin İncelmesi

u > ü³: 5. *çūj* > cü, 6. *cūceg* > cücük

1. 1. 3. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

e > a: 7. *çengel* > çangal

1. 1. 4. Geniş Ünlülerin Daralması

e > i: 1. *beçe* > biçik, 8. *çengek* > çencik

e > ü: 6. *cūceg* > cücük

1. 1. 5. Dar Ünlülerin Genişlemesi

¹ Arapça ve Farsça kelimeler Türkçeye geçerken birçok uzun ünlü kısalarak geçer. Bu konuyla ilgili bk. (Zülfiyar 1995:521; 1996: 532). Ayrıca "normal süreli ünlü" adlandırması için bk. (Korkmaz 2011: 2).

² Türkçede aslı uzun ünlüler için bk. (Tekin 1975).

³ Tietze'nin malzemesinde bu değişme uzun "ü"nun değişiklikleri başlığında verilmiştir. Malzememizdeki değişikliğe örnek olabilecek şu değişiklik bulunmaktadır: *cūca* > *cüce* (1967: 127).

Çalışmamıza konu olan malzemede dar ünlülerin genişlemesine örnek teşkil edebilecek herhangi bir kelime bulunmamaktadır. Nitekim yabancı dillerden Türkçeye geçen kelimelerde dar ünlülerin genişlemesi yaygın değildir (İpek 1997: 25).

1. 1. 6. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

e > ü: 6. *cūceg* > cücük

i > u: 2. *çār-mīh* > carmuğ

1. 1. 7. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

u > ı: 11. *ked-bānū* > keyfanı, 17. *tunbān* > tıman

Görüleceği üzere uzun ünlülerin kısalması dışında yabancı kelimeler Giresun ve yöresi ağızlarında ünlülerini düşürmeyerek muhafaza etmişlerdir. Demir ve Aydoğdu'nun çalışması da bu bilgiyi destekler niteliktedir (2009: 157).

1. 2. Ünsüzler

1. 2. 1. Ön Seste Ünsüz Değişmeleri

ç > c⁴: 2. *çār-mīh* > *carmuğ*, 5. *çūj* > cü, 6. *çūceg* > cücük

g > c: 4. *gilīn* > cilim

ş > ç: 9. *şor* > çor

1. 2. 2. İç Seste Ünsüz Değişmeleri

g > c: 8. *çengek* > çencik

s > c: 10. *hāsscağ* > haccağ

d > y: 11. *ked-bānū* > keyfanı

b > f⁵: 11. *ked-bānū* > keyfanı

nb > m: 17. *tunbān* > tıman

1. 2. 3. Son Seste Ünsüz Değişmeleri

h > k: 2. *çār-mīh* > carmuğ

n > m: 4. *gilīn* > cilim

Ses değişimleri dışındaki ses olayları madde başı olan her kelimenin altında ayrıca incelenmiştir:

2. KELİMELER

2. 1. **biçik** (<Far. *beçe/beççe* < [S. *vatsa*] + Far. *k/T. Cık*): [III] 'dana' [Şebinkarahisar, Keşap –Giresun] (DS 1965: II, 683; Demir 2006: III, 36; Demir vd. 2009: 583). Kelimenin *Giresun ve Yöresi Ağız Sözlüğü* çalışmasında **beçik**, **bicik** şekli (Tekin vd. 2018: 54) ayrıca literatürde rastlanmayan fakat halk ağzında yaşayan "biççik, bicçik"

⁴ Tietze'nin malzemesinde bu değişme örnek olarak verilen kelimelerden bazıları şunlardır: *çah* > *cağ*, *çambar* > *cember*, *çarb* > *cerp* (1967: 129).

⁵ Tietze'nin malzemesinde bu değişme "b > v(f) değişmesi" başlığı ile verilmiştir ve örnek kelimeler şunlardır: *gazangubin* > *gezengevi*, *kabin* > *kevin*, *sarbarça* > *serverce*, *tabxana* > *tafana* (1967: 129).

şekilleri de bulunmaktadır⁶. Kelime Farsça *beçe / beççe* 'yavru, çocuk' (Vullers 1855: 1, 192; Steingass 1892: 157; Şükûn 1984: 1, 269; Muin 1985: 1, 474), kelimesine yine Farsça küçültme eki olan "+k"nin (Şahinoğlu 1997: 51) ya da Türkçe +Cık küçültme ekinin getirilmesiyle meydana gelmiş olabilir. +Cık ekindeki "c"nin ya da kelimenin kendisinde bulunan "ç"nin ya da her ikisinin inceltici ve daraltıcı etkisinden dolayı (Demir 2006: I, 207) "e" harfi daralıp "i" olmuş olmalıdır. Farsçadan Türkçeye geçen kelimelerde e > i yönünde benzeşmelere örnek olmak üzere: kelit > kilit, şemşir > şimşir, terîd > tirit, zencîr > zincir (Özçelik 2002: 1035). DS'de de bulunan (1965: I, 683) ve Tietze'ye göre (2002: 336) Gürcüceden⁷ Türkiye Türkçesi ağzına giren [Arhavi] 'erkek çocuk' manasına gelen **biçi** kelimesi de göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca; Dinç tarafından, kelimenin "bicik" şeklinde "çocuk dili"nde kullanıldığı (2019: 45) ve buradan halk ağzına geçtiği ileri sürülmüşse de bu görüşü destekleyen herhangi bir delile ulaşılamamıştır.

2. 2. carmuk (<Far. çār-miḥ): 'yanlama, serentilerin köşe direklerine çaprazlama olarak verilen destek' (Demir 2006: III, 46; Demir vd. 2009: 693). Ayrıca, DS'de farklı yörelerde "çarmuḥ" ve "çarmıḥ" şeklinde benzer manalı kelimeler de bulunmaktadır: 'yıkılmaması için direklere, ağaçlara vurulan ikinci ağaç, destek' [İğneciler, Mudurnu, Seben -Bo.; Akyazı -Sk.; Taşköprü -Ks.] (III, 1082). Söz konusu manaya gelen kelime Giresun ağzlarında **cablama, caplama** (DS 1968: III, 838; Tekin vd. 2018: 71) şeklinde yaşamaktadır. Kaynak kişilerden de tespit edilemeyen kelime sadece Demir'in çalışmasında bulunmaktadır⁸ (Demir vd. 2009: 693). Kelime Farsça *çār-miḥ* 'the wooden frame of saddles or of packsaddles [=Eyerin veya semerin tahta çerçevesi]; a cross [=çarpı], a gibbet [=darağacı]' (Vullers 1855: 1, 553; Steingass 1892: 385), 'dört çivi; çarmıḥ, gergi' (Şükûn 1984: 1, 678) kelimesinden gelmiş olmalıdır. Ön sesteki "ç" "c" değişmesi (Demir 2001: 81), Farçadan geçen bütün kelimelerde görülen uzun ünlülerin kısalması (Tietze 1967, 126) ve "m" dudak ünsüzünden sonra düz ünlünün yuvarlaklaşması (Demir 2006, I, 187) hadisesi görülmüştür. Farsçadan geçen kelimelerde ön sesteki "ç"lerin Türkiye Türkçesi ağzlarında "c"leşmesine örnek olmak üzere: çenber > cember, çereş > cerez, çûnki > cüngü (Küçük 2013: 44). Ayrıca, nadir de olsa görünen *h* sesinin *k* sesine dönme hadisesi (Tietze 1967: 129)⁹ bu kelimedede de gerçekleşmiştir.

2. 3. cazu/cazı/cazi (<Far. cādū/cāḏū < S. yātu-dhāna): 'cadı, fesat kadın; kurnaz, hırçın kadın' (Tekin vd. 2018: 72). DS'de de bu manayı destekleyebilecek **cazu gülü** 'yaban gülü' ve **cazu tikenî** 'böğürtlen ağacının dikenli dalları' [Ünye-Ordu] (1968: III, 871) kelimeleri bulunmaktadır. Kelime, Farsça *cādū* 'conjuraton [=büyü, büyücülük], *magic* [=sihir, sihirbazlık]' (Vullers 1855: 1, 498; Steingass 1892: 349) ya da *cāḏū* 'wizard [=büyücü, sihirbaz], *necromancer* [=ruh çağırarı]' (Steingass 1892: 349) kelimelerinden halk ağzına girmiştir. Farsçadaki manalara bakınca "*cāḏū*" kelimesinin sadece uzun ünlüleri kısalarak **cazu** şeklinde Giresun ağzına girmiş olabileceği düşünülse de bunu ispatlamak güçtür. Kelime, "d"li şekli ile girip Türkçede *d* > *ḏ* değişmesine uğrayıp halk ağzında "*ḏ*"li hâliyle de kalmış olabilir. Yine bu noktada Farsçanın kendi içinde olan *d* > *ḏ* değişmesi (Şahinoğlu 1997: 26) de hesaba katılıp kelimenin Türkçeye "*ḏ*"li şeklinin girip ardından günümüz Türkçesine geçerken yazı dilinin tesiriyle Türkiye Türkçesinde "*d*"li

⁶ Kelimenin bu şekilleri için kaynak kişiler: İdris S. (1948 Hisargeriş köyü/Merkez/GİRESUN, ilkokul, emekli), Ayşe Y. (1952 Çukur köyü/Merkez/GİRESUN, ilkokul, ev hanımı), Ali T. (1962 Sayca köyü/Merkez/GİRESUN, üniversite, emekli), Ali O. G. (1963 Akköy köyü/Merkez/GİRESUN, üniversite, öğretmen).

⁷ ბიჭი [biçi] 'erkek çocuk' (Arısoy 2010: 46).

⁸ **Carmuk** kelimesinin Demir'in Trabzon ve yöresi ağzları ile ilgili çalışmasında (2006) da bulunduğu göz önüne alınca Trabzon ağzındaki bu kelimenin zuhulen Giresun ağzı çalışmasına karışmış olduğu da düşünülebilir.

⁹ Mesela çark < Far. çarh (Ayverdi 2008: 1, 539).

şeklinin kalmış olduğu da düşünülebilir. Ayrıca, hicrî IX/miladi XV. yüzyıla kadar uzun ve kısa bir sesliden sonra gelen ve bugün Farsçada *ḍ* (d) diye telaffuz edilen ses, *ḏ* (ḏ) diye yazılıp *ḏ* (z) diye telaffuz edildiğinden (Şahinoğlu 1997: 10) *d* ~ *ḏ* değişmesinde bu imlanın etkisi de göz ardı edilmemelidir. Farsçada “*d*”li şeklin mi “*ḏ*”li şeklin mi daha eski olduğunu tespit etmek mümkün değildir (Şahinoğlu 1997: 25). Şayet “*ḏ*”li şekil daha eski ise kelimenin daha erken bir dönemde Farsçadan Türkçeye geçtiğini söylemek mümkün olabilir. Bu duruma yeni Farsçada *ī* ve *ū* sesleri ile temsil edilen Farsça *ē* ve *ō* seslerinin Türkiye Türkçesinde *e*, *o* ve *ö* şekliyle görülmesi ve bunun da Farsça kelimenin daha erken bir dönemde ödünç alındığının kanıtı olması (Tietze 1967: 126) örnek gösterilebilir.

2. 4. cilim (< Far. *gilīn*): (III) ‘çok su çeken, sıcaktan hemen etkilenerek çatlayan toprak.’ [Giresun köyleri] (DS 1968: III, 966; Tekin vd. 2018: 81), ‘çok yapışkan bir tür çamur; su geçirmez bir tür çamur, yapışkan madde barındıran çam ağacı’ (Tekin vd. 2018: 81). Kelime Far. *gilīn* ‘made of clay or mud [=kilden veya çamurdan yapılmış], clayey [=killi]’ (Vullers 1855: 2, 1029; Steingass 1892: 1096) ~ Far. *gil* ‘clay [=kil], mud [=çamur]’ (Steingass 1892: 1092) kelimelerinden gelmiş olmalıdır. Kelime ön seste *g* > *c* değişmesi, uzun sesin kısılması ve kelime sonunda geniz harfleri arasında bir değişme ile oluşmuştur.

2. 5. cü cü (<Far. *çüce/çüj*): [Şebinkarahisar –Gr.; Kr.; -Ezm.; Erciş –Vn.; Arapkir –Ml.; Elbistan, Afşin –Mr.] ‘Tavukları çağırma ünlemi’ (DS 1968: III, 1021). Kelimenin Giresun ve Yöresi Ağız Sözlüğünde **cüç cüç** (Tekin vd. 2018: 84) şekli de bulunmaktadır. Kelime, Farsça *çüj* ‘piliç, yavru’ (Kāmûs-ı Fârsî: 2. cüz, 47) ~ *cüce* ‘a chicken [=tavuk]’ (Steingass 1892: 377; Tietze 1967: 144), ‘kümes hayvanlarının yavrusu’ (Dâî 1362 (hş): 2, 413), ‘civciv’ (Şükûn 1984: I, 666) ~ *çüze* ‘a chick [=piliç]’ (Steingass 1892: 402) ~ *cüje* ‘a chicken [=tavuk]’ (Steingass 1892: 378) ~ *çüçü* ‘sparrow [=serçe]’ (Steingass 1892: 402) kelimelerinden gelmiş olmalıdır. Ayrıca, Türk dili üzerinden Arapça ve Farsça birçok kelime geçen Sırbistan’ın Sancak bölgesinde de tavukları çağırma için “*ćuk ćuk*” (Begović vd. 2012: 87) şeklinde benzer bir kelimenin kullanılıyor olması da dikkat çekicidir. Kelimenin, Giresun ve yöresi ağızlarında **cüç cüç** (Tekin vd. 2018: 84) şeklinin de bulunması, *ç* > *c* yönünde bir değişimin dışında uzun ünlünün kısılması ile Türkçeye geçmiş olabileceğini göstermektedir. *ç* > *c* yönünde ötümsüzleşme örnekleri **carmuk** maddesinde verilmiştir. Türkçede “*c*” ile başlayan kelimeler, yabancı dilden girme bir kelime değilse tabiat taklididir ya da çocuk dilinden gelmedir (Ergin 2019: 79). Nitekim kelimenin çocuk dili olduğu da söylenmektedir (Dinç 2019: 60). Ses tekrarı bulunması ve “*c*” ile başlıyor olması çocuk dilini akla getirirse de Farsçadaki mezkûr kelimeler göz önüne alınca Farsçadan Türkçeye girme kelime olabilmeye ihtimalini de düşünmek muvafık olacaktır.

2. 6. cücük (<Far. *çüj/cüje/cüce/cüceg* + Far. +*k*/T. *Clk*): ‘Kümes hayvanlarının yavrusu, civciv’ [Şebinkarahisar, Tirebolu –Giresun] (DS 1968: III, 1022; Tekin vd. 2018: 83). Türkiye Türkçesi ağızlarında sadece Giresun’da değil Türkiye’nin birçok yerinde ufak tefek farklı şekillerde kullanılan bu kelime, Farsça *çüj* ‘piliç, yavru’ (Kāmûs-ı Fârsî: 2. cüz, 47) kelimesine ya da aynı manada *cuce* (Muin 1985: 1, 1253) kelimesine Türkçe +*Clk* küçültme eki getirilerek oluşturulmuş veyahut Farsça küçültme eki “+*k*”nin (Şahinoğlu 1997: 51) getirilmesi ile oluşan *cüjegek* (Muin 1985: 1, 1253) kelimesinin Türkçeleşmiş şekli olmalıdır. Farsçadaki “*j*” seslerinin Türkçede “*c*”ye döndüğü (Tietze 1967: 128) göz önüne alındığında *cüj*, *cüje* ve *cüjegek* kelimelerindeki “*j*”lerin Türkçede “*c*”ye dönmesi izah edilebilir. Bu durumda kelime ya **cüj+cuk** > **cücük** ya da **cüce+k** > **cücük** şeklinde Türkçeleşmiş olmalıdır. *Kubbealtı Lugatı*’nda ve *Nişanyan Sözlük*’te **cücük** kelimesinin Farsça *cüce*’den Türkçeye girdiği ifade edilse de (Ayverdi vd. 2008: 1, 513; Nişanyan 2018: 136) kelimenin Türkçe +*Clk* küçültme eki ile meydana gelmiş olma ihtimali de göz önünde

bulundurulmalıdır. Tietze, Bläsing'in kelimenin Ermenice *cucik*'ten Türkçeye girdiği iddiasını dile getirmekle birlikte **cücük** kelimesinin *cü cü* ses taklidinden türediğini ileri sürmektedir (2002: 385). Tietze'nin de ifade ettiği gibi Bläsing bu iddiasının ispatı son derece güçtür (2002: 385). Kelimenin *cü cü* ses taklidinden türediği iddiasına gelince; **cü cü** maddesinde yapının ses taklidi değil Farsçadan Türkçeye girme bir kelime olduğu üzerinde durulmuştu. Tıpkı **cü cü** yapısı gibi **cücük** kelimesinin de çocuk dilinden geldiği söylenmektedir (Dinç 2019: 60). Kelimenin, çocuk dilinden gelme ihtimali göz ardı edilmese de akraba Türk dillerinde de benzer şekilde var olması¹⁰ çocuk dili ihtimalini geri plana atmaktadır. Yukarıdaki örnekler dikkate alındığında Farsçadan Türkçeye girme bir kelime olması daha muvafık görülmektedir. Ayrıca, bu kelime ile hem imla hem de mana olarak yakın olan **çocuk** kelimesi birçok etimolojik sözlükte 'domuz yavrusu' manasındaki "cocka" kelimesi ile ilişkilendirilse de (Clouston 1972: 400; Tietze 2002: 458; Nişanyan 2018: 156; Ayverdi vd. 2008: 602) Türklerin, İslamiyeti kabul etmeden önce de domuz besleme, domuz eti yeme gibi âdetleri bulunmamaktadır. Konargöçer toplumların domuz besleyemeyeceği için domuz eti yemediği gibi bir görüş bulursa da 981 yılında tamamen yerleşik hayata geçen Uygurların da domuz eti yemedikleri bilgisi mevcuttur (Kılıç vd., 2012: 710). Koraş "Çocuk Kelimesinin Etimolojisi" adlı makalesinde kelimenin "çağ-a+cuk" şeklinden "çocuk" olduğunu (2003: 209), Aydemir ise "Çocuk kelimesinin etimolojisi üzerine" adlı makalesinde kelimenin "çoğa+cuk" şeklinden "çocuk" olduğunu (2018: 14) dile getirmiştir ve Koraş da (2003: 195) Aydemir de (2018: 9) kelimenin Türkçe kökenli olmasında herhangi bir şüpheleri bulunmadığını dile getirmişlerdir. Bu iddiaların aksine kelimenin Farsça kökenli olabileceği üzerinde de durmak yerinde olacaktır. Kelime Far. **çüj** > **çüc** > + T. +Clk > **çüc/cüce+Clk** > **çocuk** şeklinde bir gelişme ile Farsçadan Türkçeye girmiş olabilir. Kelimenin **cuceye** +Clk eklenerek oluşturulduğu varsayılabilir. Nitekim Farsçadan Türkçeye geçen kelimelerde birleşme sonucunda ünlü düşmesi örnekleri (cebe+hâne > cephane, sâye-bân > sayvan) (Özçelik 2002: 1038) mevcuttur. *çuj* ve *cuce* kelimelerinin 'piliç, yavru' (*Kâmûs-ı Fârsî*: 2. cüz, 47; Muin 1985: 1, 1253) manası düşünüldüğünde, ayrıca **cücük** kelimesinin Giresun ve yöresi ağzlarında 'Bebek, ufak çocuk' manası ile yaşadığı göz önüne alındığında (Tekin vd. 2018: 83) "çocuk" kelimesinin bu kökten türediğini ve hayvan yavrusundan veya insan yavrusundan teşmil ile bütün canlıların yavrusu için kullanıldığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Buna bir örnek olmak üzere köken olarak 'hayvan yavrusu' manasında olan **bala** kelimesi Türkiye Türkçesinde hem 'küçük çocuk, yavru' manasında hem de 'hayvan yavrusu' manasında kullanılırken (Ayverdi vd. 2008: 275) *DLT*'de 'kuş ve hayvan yavrusu' manasında kullanılmaktadır. Yine Kazakçada da **balapan**, 'civciv' manasında yani Türkiye Türkçesi ağzlarında **cücük** dediğimiz kelime için kullanılmaktadır (Ercilasun vd. 1991: I, 106). Türkiye Türkçesinde 'keçi yavrusu' manasına gelen ve Farsçada da yaşayan **çebiç** kelimesi (Ayverdi vd. 2008: 566) akraba Türk dillerinde 'yavru' manasına gelerek "civciv" kelimesini karşılamak için Başkurtçada "tavık sibişi" (Ercilasun vd. 1991: I, 106), Tatarcada "tavık çibişi" (10 Ercilasun vd. 1991: I, 107) şeklinde yaşamaktadır.

2. 7. çangal (<Far. çengel < S. jangala): 'Fasulye sırıği' [Sarayköy köyleri -Dz.; -Ist.; Sn.; Çarşamba -Sm.; Ünye, Perşembe -Or.; Kayadibi, Bulancak, Şebinkarahisar -Gr.; Palha, Divriği -Sv.; Ermenek -Kn.; Datça -Mğ.] (*DS* 1968: III, 1069; Tekin vd. 2018: 87). Kelime Farsça *çengel* 'a wood [=ağaç, odun], *jungle* [=orman]' (Vullers 1855: 1, 596; Steingass

¹⁰ Azerbaycan Türkçesinde "cücä" (Ercilasun vd. 1991: I, 106) Kırgızcada "cöcö" (Ercilasun vd. 1991: I, 106), Özbekçede "cöcä" (Ercilasun vd. 1991: I, 107), Tatarcada "tavık çibişi" (Ercilasun vd. 1991: I, 107), Türkmencede "cüyce" (Ercilasun vd. 1991: I, 107), Uygurcada "cücä" (Ercilasun vd. 1991: I, 107), Karayay-Malkar Türkçesi "cücek" (Tavkul 2000: 161).

1892: 401), ‘çengel, pençe; orman’ (Şükûn 1984: 2, 727) kelimesinden ince ünlülerin kalınlaşması (Demir 2009: 168) ile halk ağzına girmiş olmalıdır. *Kubbealtı Lugatı*’nde Far. *çengâl*’den halk ağzına girdiği (Ayverdi vd. 2008: 1, 534) söylense de *çengâl* kelimesinin manası ‘parmak, insan pençesi, kuş tırnağı, yırtıcı hayvan kınağı’ (Şîrâzî 1608: 2, 1800; Steingass 1892: 400, Şükûn 1984: 2, 726; Dâî 1362 (hş): 2, 478) şeklindedir. Azmun’a göre Türkçe ile Farsça arasında bazı kelimelerde fonetik ve semantik zıtlasma vardır. Azmun’un bu görüşü için verdiği örneklerden bazıları şunlardır: Far. *gol* > T. *gül*, Far. *bolbol* > T. *bülbül*, Far. *hefte* > T. *hafta*, T. *anne-baba* Far. *peder-mâder*, T. *kıyı köşe* Far. *güşe kenâr* (2007: 52-53). Farsçasındaki ince ünlülerin Türkçede kalınlaşmasıyla oluşan **çangal** kelimesi de bu zıtlasmaya bir örnektir.

2. 8. çencik (<Far. çengek): ‘Kilidi takmak için kullanılan halka’ [Perşembe –Or.; Tirebolu, Kayadibi –Gr.] (*DS* 1968: III, 1133), ‘üç parçalı kapı kilidi, kapı kilit mandala, kapının demir sürgüsü’ (Tekin vd. 2018: 92). Far. *çengek* ‘kanca’ (Vullers 1855: 1, 596; Steingass 1884: 401; Muin 1985: 1, 1317), ‘çengel, hususıyla fil sürececek çengel; *çengin* küçültülmüşü, pençecik’ (Şükûn 1984: 2, 727) kelimesinden tıpkı yukarıda bahsedilen *gilîn* > **cilim** kelimelerindeki *c* > *g* değişmesi ve son hecedeki “e”nin daralarak “i”ye dönüşmesi (Demir vd. 2009: 168) sonucu halk ağzına **çencik** şeklinde geçmiştir.

2. 9. çor (<Far. şor): ‘zehir gibi’ [Çarşamba –Sm., Kayadibi –Gr.; -Rz.] (*DS* 1968: III, 1270), ‘dert, keder, hastalık; yara; tuzlu’ (Tekin vd. 2018: 100). Kelime, Far. *şor* ‘tuz’ (Vullers 1855: 2, 476; Steingass 1892: 765), *şûr* ‘tuzlu şey’ (Şükûn 1984: 2, 1336) kelimesinden halk ağzına geçmiştir. Farsça “ş”ler Türkçede “ç” olabilmektedir (Eren 1999: 98). *şagâl* > *çakal* (Tietze 2002: 397) değişmesi de buna örnek gösterilebilir. Kelimenin Giresun ve yöresi ağzında kullanılan ‘zehir gibi’ mefhumu da aslında ‘çok tuzlu’ demek olmalıdır. Nitekim kelimenin ‘tuz’ manası da Giresun ağzında yaşamaktadır (Tekin vd. 2018: 100).

2. 10. haccak (<Ar. hâss + T. CAk): ‘güzel, iyi’ [-Gr. ilçe ve köyleri] (*DS* 1974: 2248; Tekin vd. 2018: 165). Kelime Arapça *hâss* (Steingass 1884: 309) kelimesinden Türkçeye geçen “has” kelimesine küçültme sıfatı yapan +CAk ekinin (Korkmaz 1961: 27) getirilmesi ile oluşturulmuştur. Nitekim kelimenin *DS*’de “hasçak” şekli de bulunmaktadır (*DS* 1974: 2298). “Has” kelimesi güncel Türkçe sözlüklerde ‘bir şeye veya bir kimseye ait olup başkasında bulunmayan, ona mahsus olan, özgü’ (Ayverdi vd. 2008: 1210; *DS* 2011: 1052) manalarında kullanılsa da kelime halk ağzında ‘iyi, güzel’ (Tietze 2009: 264) manalarıyla yaşamaktadır. Kelimenin Farsçada hem *hâss* hem *hâs* (Steingass 1892: 439) şeklinin bulunması¹¹ ve Farsça üzerinden Türkçeye geçen Arapça kelimelerin bulunduğu [Ar. *canna*^t (Steingass 1884: 247) > Far. *cennet* (Steingass 1892: 373) > T. *cennet*¹², Ar. *hâtim* (Steingass 1884: 308) > Far. *hâtem* (Steingass 1892: 436) > T. *hatem*¹³; Ar. *maskit* ‘düşme yeri’ (Steingass 1884: 1001) > Far. *maskat* ‘düşme yeri’ (Steingass 1892: 1238) > T. *maskat*]] düşünüldüğünde kelimenin Farsçadan Türkçeye geçmiş olma ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır.

¹¹ Kelimenin Farsçada tek *s* ile bulunması ve Türkçede de tek *s* ile yaşamasına bir örnek olmak üzere: “has etmek” Giresun ve yöresi ağzlarında ‘iyi yapmak’ manasındadır. Arapçadan gelen “af” kelimesi “etmek” ile kullanılırken Arapça aslına dönerek “affetmek” olmaktadır. “has” kelimesi ise tek “s”li hâliyle kalmaktadır.

¹² Arapçada müenneslik ifade eden kelime sonundaki “s” (yuvarlak “t”)ler cezimli olunca “h” diye okunur. Bu sebeple kelime Arapçada “cannah” diye telaffuz edilebilirdi. Farsçada “t”li telaffuz edilen kelime Türkçeye de “t”li geçerek “cennet” olmuştur (Kaçalın, 2003-2017).

¹³ Güncel Türkçe sözlüklerde Kelimenin Arapça *hâtem*den geldiği ifade edilse de Arapçada kelime *hâtem* değil *hâtim*dir. Kelime Farsçada *hâtem* olup Farsça üzerinden Türkçeye girmiş olmalıdır.

2. 11. keyfanı/keyveni/keyfam/keyfeni/keyvan/keyvani/keyvene (<Far. *ked-bānū*): [Perşembe –Or; Nefsiköseli Görele –Gr.] ‘yaşlı kadın’ (DS 1975: 2779). Kelimenin DS’de bulunmayan **keyfanı** şekli Giresun ağzında yaşamaktadır (Tekin vd. 2018: 200). Kelime, Far. *ked-bānū* ‘a married woman [=evli kadın], *mistress of a family* [=ailenin hanımefendisi], *lady* [=hanımefendi], *matron* [=baş kadın] (Steingass 1892: 1018), ‘evi idare eden kadın, ki ev sahibinin karısıdır’ (Şükûn 1984: 1512), ‘*zenī ki hāne-rā idāre kuned* [=evi idare eden kadın] (Muin 1985: 1, 2926) kelimesinin *d > d̄ > y* ve *b > f ~ v* değişmesi ve ünlü uyumu etkisiyle *u > ı* değişmesine uğraması neticesinde oluşmuştur. **Keyfanı** kelimesinin Giresun ağzında “evin uslusı” yani ‘sözü dinlenen yaşlısı, sözü geçeni’ (Tekin vd. 2018: 273) manasında kullanılması Farsçadaki manası ile de mutabıktır. Yeri gelmişken şu da belirtilmeli, ki bir kadın ismi olan “kezbān” da Ar. *kazbān* ‘a liar [=yalancı]’ (Steingass 1884: 879) kelimesinden değil Farsça *ked-bānū* kelimesinden gelmiştir. Farsçada *d ~ d̄* için krş. *ked-hudā ~ ked-ḥudā* (Muin 1985: 1, 2926). Farsçadan Türkçeye geçen kelimelerde kelime sonu ünlüsünün düşmesi için krş. *cân-fizâ > canfes*, *lâşe > leş*, *aluça > alıç* (Özçelik 2002: 1038) Ayrıca **cazu** maddesinde de zikredildiği üzere hicrî IX/miladi XV. yüzyıla kadar uzun ve kısa bir sesliden sonra gelen ve bugün Farsçada *ḍ* (d) diye telaffuz edilen ses *ḍ̄* (d̄) diye yazılıp *z* (z) diye telaffuz edilirdi (Şahinoğlu 1997: 10). *d ~ d̄* değişmesinde bu imlânın etkisi de göz ardı edilmemelidir.

2. 12. kef (<Far. *kef* < San. *kapha*): Güncel Türkçe sözlüklerde ‘köpük’ (Ayverdi vd. 2008: 1652), ‘kaynayan pekmezin, pişen etin üstünde oluşan köpük’ (DS 2011: 1377) manalarında bulunan kelime DS’de bulunmamaktadır. Kelime, Giresun ağzında ‘curuf, tortu’, aynı kökten **keflen-** ‘kirlenmek’, **kefli** ‘kirli, pis, bakımsız, pasaklı (kimse) manalarıyla bulunmaktadır (Tekin vd. 2018: 196). Ayrıca halk ağzında da ‘ağz kenarlarındaki kurumuş tükürük ve salya lekeleri’ manasıyla bulunmaktadır.¹⁴ Kelime Far. *kef* ‘froth [=köpükçük], *foam* [=köpük], *scum* [=pis köpük], *spittle* [=tükürük, salya]’ (Steingass 1982: 1036) kelimesinden Türkçeye geçmiştir.

2. 13. merülcen/merevcen/merevucen (<Far. *mār-çobe*): ‘Yemeği yapılan bir dikenin ucu, yabancı sebze’ [Seyit –Gr.] (DS 1977: IX, 3170), **merocan**, **merovcan**, **merulcan**, **melocan**, **melavcan** ‘diken sürgünü filizi’ (Tekin vd. 2018: 216, 217). Kelime Far *mār-çobe* ‘*asparagus, a kind of grass*’ (Steingass 1892: 1139)’den gelmiş olmalıdır. Halîmî *helyun* maddesinde şöyle söylemektedir: “*mār-çobe* dedikleri ot ki âmme tahrif edip *merelcu* derler (2013: 423), *Burhân*’a göre ise *mār-çobenin* tahrif edilmiş hâli “marulcu/maralcu”tur (Tebrîzî 2000: 2, 170). Bu durumda **merülcen** kelimesindeki değişmeyi *mār-çobe* üzerinden değil “*merelcu/maralcu/maralcu*” üzerinden düşünmek gerekmektedir. Kelime Farsçadan Türkçeye geçen galat denilebilecek analogi yoluyla oluşmuş kelimelerdendir. Krş. *cevân-merd > cömert*, *çâder-i şeb > çarşaf*, *donbek > dümbelek*, *ked-huda > kahya*, *yâd-dest > lades*, *mîve-yi huşk > meyhoş*, *bend-keşe > menteşe*, *tîz-âb > kezzap*, *bâdingân > patlıcan*, *rasuht > rastık*, *tahte-pûş > tahtaboş*, *ter-bend > tül bend*, *simurg-i ankâ > zümrüdüanka* (Özçelik 2002: 1040).

2. 14. şah (<Far. *şāh*): ‘Yeni sürgün, filiz’ [Atabey-Isp.; Oğuz Acıpayam –Dz.; Afşin ve köyleri –Mr.] (DS 1978: X, 3733). DS’de geçerse de fındık dallarının dibinden biten yeni fındık fidanlarına, yeni sürgünlere Giresun halk ağzında “şah” denir¹⁵. Kelime Far. *şāh*

¹⁴ Kelimenin bu manası için kaynak kişiler: İdris S. (1948 Hisareriş köyü/Merkez/GİRESUN, ilkokul, emekli), Ayşe Y. (1952 Çukur köyü/Merkez/GİRESUN, ilkokul, ev hanımı), Ali T. (1962 Sayca köyü/Merkez/GİRESUN, üniversite, emekli), Ali O. G. (1963 Akköy köyü/Merkez/GİRESUN, üniversite, öğretmen).

¹⁵ Kelimenin bu manası için kaynak kişiler: İdris S. (1948 Hisareriş köyü/Merkez/GİRESUN, ilkokul, emekli), Ayşe Y. (1952 Çukur köyü/Merkez/GİRESUN, ilkokul, ev hanımı), Ali T. (1962 Sayca köyü/Merkez/GİRESUN, üniversite, emekli), Ali O. G. (1963 Akköy köyü/Merkez/GİRESUN, üniversite, öğretmen).

'branch [=dal]' (Steingass 1892: 720; Stahowski 1998: 94), *şāk* 'Ağacın dibinden süren ince ufak fidan' (*Kāmûs-ı Fârsî*: 13, 44); 'dal, boynuz' (*Şîrâzî* 1608: 1, 378, Tebrîzî 1251: 2, 114, Şükûn 1984: 2, 1260). Güncel Türkçe sözlüklerde 'dal, budak' manası ile yaşayan bu kelimenin halk ağzında 'yeni sürgün, filiz' manası ile kullanılması dikkat çekicidir.

2. 15. şenlik (Far. şen+T. lik): 'Ev önündeki bahçe, bostan' [Gr. ve köyleri] (*DS* 1978: X, 3761; Tekin vd. 2018, 257), **şennik** 'sebzecilik bahçesi' (Tekin vd. 2018: 257). Kelime Far. *şen* kelimesine T. +lik ekinin eklenmesiyle oluşmuş olmalıdır. *şen* kelimesi OFa 'meskûn' manasında kullanılmaktadır. Kelimenin Yeni Farsça biçimi mevcut değildir; ancak *Erm şén*, *Gürc şeni* ve *Süry şainā* 'meskun yer' biçimleri ortak İrani kaynağa işaret ederler (Nişanyan 2018: 808). Bugün 'meskûn' manasında dilimizde "gülşen" kelimesinde bir ek olarak yaşayan Fa. +şen yer ismi yapar ve eklendiği ismin çok bulunduğu yeri tarif eder (Tietze 2009: 204). Tıpkı Türkçe gibi Yeni Farsçada da bir ek olarak yaşayan +şen kelimesi anlaşıldığı üzere Orta Farsça 'meskûn' manasındaki *şen* kelimesinden gelmektedir. Bu kelimeye benzer olarak Farsçada ekleşmiş olarak +zār ve +istān yapıları da bulunmaktadır. Bu ekleşmiş kelimeleri "gül" kelimesi ile birlikte kullanırsak *gul-zār* 'güllük' *gulistan* ise 'gül yeri' manasını vermektedir (Tebrîzî 2000: 827). Kelimenin Giresun ağzında "gülşen" kelimesindeki gibi bir ek olarak değil de 'bahçe' manasıyla ayrı bir kelime olarak yaşaması eski bir dönemde Türkçeye girmiş olabileceğini göstermesi bakımından son derecede dikkate şayandır. Ayrıca, zaten bir mekânı belirten "şen" kelimesine yine Türkçede bir mekânı belirten +llk ekinin getirilmesi "çaydânlık" kelimesinde aynı vazifeyi gören Farsça +dânın üzerine bir +llk getirilmesi örneği ile izah edilebilir.

2. 16. tay/tey (<Far. tây): (I) 'eşit, denk, yaşıt' [-Çarşamba -Sm.; Bayadı -Or.] (*DS* 1978: X, 3850). Kelimenin *DS*'de bulunmayan fakat Giresun ağzında aynı manada kullanılan **tey** şekli de bulunmaktadır¹⁶. *DS*'de aynı manada **teğ** şekli de vardır fakat Giresun kaydı bulunmamaktadır. Ayrıca *Giresun ve Yöresi Ağız Sözlüğünde*'ki **tayla-** 'Hayvanlara yük yüklenirken iki yana eşit ağırlık koymak' (Tekin vd. 2018: 261) manası da 'eşit, denk' manasını destekler niteliktedir. Kelime Far. *tây* 'like [=gibi, benzer]' (Steingass 1892: 278), 'denk, benzeyiş' (Şükûn 1984: 1, 556) kelimesinden halk ağzına girmiştir. Giresun ağzında bulunan **tey** şekli uzun ünlünün kısalıp "e"ye dönmesi neticesinde oluşmuştur. Nitekim Giresun halk ağzında *azıcık* > *ecük*, *askere* > *eskere*, *ama* > *emme* (Demir vd. 2009: 167) gibi *a* > *e* değişmesinin birçok örneği bulunmaktadır.

2. 17. tıman/tımman/toman/tomman/tumman/tüman/tümen (<Far. tunbān ≈ Ar. tubbān): 1. Don, şalvar [Burhaniye -Ba.; Kayadibi, Şebinkarahisar, Seyit -Gr.] (*DS* 1978: X, 3990), **tıman** 'gece yatarken giyilen içlik, don.' (Tekin vd. 2018: 266). Kelime **tuman** şeklinde *Türkçe Sözlük*'te de bulunmaktadır. Kelimenin **tıman** şekli *DS*'ye göre sadece Balıkesir ve Giresun'da kullanılmaktadır. Kelime, Far. *tunbān* 'drawers [=paçalı don]; *wrestlers' leathern breeches* [=kısbet]' (Steingass 1892: 327), 'iç donu, bütün ayağa giyilen şeyler, hususıyla güreşçi donu. Türkçe *tuman* ya bundan yahut Arapça bu manaya gelen *tabbān*dan alınmıştır. Kamus mütercimi *tubbān*¹⁷ vücudu muhafaza edici manasına Fârsî *tenban* muarrebidir diyorsa da Farsçasında "t" ötedir.' (Şükûn 1984: 1, 603) kelimesinden halk ağzına girmiştir. Arapçada *tubbān* (Steingass 1884: 161) şeklinde bulunan kelimenin aslının Arapça mı Farsça mı olduğu konusunda ihtilaf mevcuttur.

¹⁶ Kelimenin bu şekli için kaynak kişiler: İdris S. (1948 Hisarçeriş köyü/Merkez/GİRESUN, ilkokul, emekli), Ayşe Y. (1952 Çukur köyü/Merkez/GİRESUN, ilkokul, ev hanımı), Ali T. (1962 Sayca köyü/Merkez/GİRESUN, üniversite, emekli), Ali O. G. (1963 Akköy köyü/Merkez/GİRESUN, üniversite, öğretmen).

¹⁷ *tubbān* 'short trousers of a sailor' (Steingass 1884: 161); 'kısa don, külot; can kurtaran yeleği' (Atay 1964: I, 187).

Nitekim kelime Farsçada *tubbān* şeklinde de bulunmaktadır (Şu'ûrî 1682: 1303, Steingass 1892: 327) ve bu şeklinin Arapçadan Farsçaya girdiği söylenmektedir (Steingass 1892: 327). *Ferheng-i Nizâm*'a göre de kelime Arapça *tubbān*dan Farsçaya geçmiş olabilir. Çünkü *Nizâm*'a göre Farsçanın eski lügatlerinde bu kelime yerine *şelvār* kelimesi bulunmaktadır (Dâî 1362: 2, 309); fakat "Arapçadaki Farsça kelimeleri" muhtevî kaynaklarda kelimenin Farsçadan Arapçaya geçtiği söylenmektedir (Şuşterî 1347: 121; Altuncî 1980: 190; Altuncî 1998: 41). Bu kaynakların bazıları tıpkı Şükûn gibi bu bilgiyi *Kamus Tercümesi*'ne dayandırmaktadır¹⁸. Muin de kelimenin muarreb olduğunu söylemektedir. (1985: 1, 1147). Kelimenin Farsçada hem *tunbān* hem de *tubbān* şeklinde yaşıyor olması ve Steingass'ta *tubbān* şeklinin Arapçadan geçtiğinin söylenmesi (1892: 327) Farsçadan Arapçaya geçen kelimenin Arapçada değişikliğe uğrayıp Farsçaya geri gelmiş olabileceği fikrini akıllara getirmektedir. Nitekim Türkçe "kağan" kelimesi Farsçaya gidip "hakan" olup sonra Türkçeye Farsça şekliyle geri gelmiştir. Netice itibarıyla köken olarak Arapça ya da Farsça olan kelimenin Farsçada iki şeklinin de bulunması göz önüne alınca Farsça üzerinden Türkçeye geçmiş olma ihtimali daha yüksektir. Kelime Far. *tunbān*dan *penbe* > *penbe*, *sünbül* > *sümbül* örneklerinde olduğu gibi *-nb* > *-mb* değişmesi, ardından *sümbül* > *sümmül*, *lamba* > *lamma* gibi örnekleri de bulunan (Demir vd. 2009: 187) *-mb* > *-mm* değişmesi ile halk ağzına girmiş olmalıdır. Bu sebeple kelimenin **tumman**, **tomman**, **tımmān** şekilleri de bulunmaktadır. Giresun ağzında *yumurta* > *yımırta*, *çubuk* > *çıbık* gibi örnekleri bulunan "u"nun düzleşerek "ı"laşması (Demir vd. 2009: 169) hadisesi görülmektedir. Kelimedeki *u* > *ı* değişmesi böyle izah edilebilir. Türkiye Türkçesi ağzlarında bünyesinde ikiz ünsüz olan Doğu kökenli kelimelerde, ikiz ünsüzden kaçma yönünde bir görünüm bulunmaktadır (Korkmaz 1956: 81'den Küçük 2013: 64). Kelimelerin söyleyiş kolaylığı olarak değerlendirilen ikiz ünsüzlerin tekleşmesi olayının örnekleri bütün yörelerimizde görülmektedir (Küçük 2013: 64). Ayrıca Farsçadan dilimize giren kelimelerde de tekleşme yönünde bir değişme bulunmaktadır. Krş. çille > çile, şâhterre > şahtere (Özçelik 2002: 1039). Bu Farsça değişmeler dışında *amma* > *ama*, *eme*; *hammam* > *hamam*; *temmuz* > *temüs*, *temuz*; *ümme* > *ömet* gibi örneklerinin bulunduğu bu ünsüz tekleşmesi olayı *tunbān* kelimesinin halk ağzına girişinde de gerçekleşmiş olmalıdır. Bu durumda kelime şöyle bir değişme ile halk ağzına girmiş olmalı: *tunbān* > *tumban* > *tumman* > *tuman* > *tıman*.

Sonuç

Farsçadan Giresun ve yöresi ağzları özelinde Türkiye Türkçesi ağzlarına geçen kelimeler Türkçenin yapısına tamamen uyum sağlamıştır. Bunlardan **cilim**, **haccak**, **merülcen**, ve **şenlik** kelimeleri *DS*'de yalnızca Giresun kaydı ile bulunmaktadır. **biçik** kelimesinin "biccik" ve "biççik" şekilleri, **keyveni** kelimesinin "keyfanı" şekli ve **tay** kelimesinin "tey" şekli *DS*'de bulunmamasıyla birlikte **keyfanı** kelimesi *Giresun ve Yöresi Ağız Sözlüğü*'nde, öteki kelimelerin adı geçen şekilleri de Giresun Merkez köylerinden yapılan derleme ile tespit edilmiştir. *DS*'de ve *Giresun ve Yöresi Ağız Sözlüğü*'nde bulunmayan **carmuk** kelimesi sadece *Giresun İli ve Yöresi Ağzları* kitabında mevcuttur. Giresun ağzı ile ilgili başka bir kaynakta ve yöre halkından yapılan derlemede tespit edilemeyen bu kelime, Demir'in Trabzon ağzı çalışmasında (2006) da yer almaktadır. Bu durum göz önüne alınca söz konusu kelimenin Trabzon ağzı çalışmasından zuhulen Giresun ağzı çalışmasına girmiş olduğu da düşünülebilir. Giresun ağzında 'cadı, fesat

¹⁸ bk. Şuşterî 1347: 121. *Kamus Tercemesi*'ndeki madde şöyledir: *tubbān* rummān vezninde. Avret-i mugallaza yerini setredek küçük serāvile denir, ki tahrifle tuman ve iç donu tabir olunur. Mütercim der, ki muarrebatta *tenbān*-ı Fârsî muarrebi olmak üzere mersumdur. Bedeni hifzedici manasına olup badehu serāvîl-i mezbûrda alem oldu ve Muhammed bin Tubbān muhaddistir (Fîrûzâbâdî 1272: 3, 604).

kadın; kurnaz, hırçın kadın' manasına gelen **cazu** kelimesi *DS*'de bulunmamakla birlikte *Giresun ve Yöresi Ağız Sözlüğü*'nde mevcuttur. Ayrıca *DS*'de bulunmayıp *Giresun ve Yöresi Ağız Sözlüğü*'nde bulunan **kef** kelimesi, güncel Türkçe sözlüklerde de mevcuttur; fakat Giresun ağzında 'curuf, tortu; ağız kenarındaki kurumuş salya lekeleri' manalarıyla kullanılan bu kelime güncel Türkçe sözlüklerde 'köpük' manası ile yer almaktadır. *DS*'de **çencik** kelimesinin sadece Giresun ve Ordu'da; **çor** kelimesinin sadece Rize, Giresun ve Samsun'da; **tuman** kelimesinin **tıman** şeklinin de sadece Balıkesir ve Giresun'da kullanıldığı kaydedilmiştir. **şah** ve **tay** kelimelerinin Giresun'da kullanıldığına dair *DS*'de de *Giresun ve Yöresi Ağız Sözlüğü*'nde de herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. **Tay** kelimesinin 'eş, denk' manasını destekleyici nitelikte *Giresun ve Yöresi Ağız Sözlüğü*'nde 'Hayvanlara yük yüklenirken iki yana eşit ağırlık koymak' manasına gelen **tayla-** kelimesi mevcuttur. Hem *DS*'de hem *Giresun ve Yöresi Ağız Sözlüğü*'nde bulunan **merülcen** kelimesi ise analogi yoluyla oluşmuş bir kelimedir.

Anadolunun bir yerlerinde doğup çocukluğunu doğduğu yerde geçiren birçok kişi eğitim almak ya da para kazanmak için büyük şehirlere gitmekte ve herkesin malumu olduğu üzere bu kişilerin birçoğu yaşamak için köyüne dönmeyip büyük şehirlerde hayat kurmaktadır. Büyük şehirlerdeki iş yoğunluğu ve hayatın hızı düşünüldüğünde bu insanların ve ailelerinin birçoğunun Anadolu ile bağlarının tamamen kopması işten bile değildir. Hâl böyle olunca "Dili, kullanan yaşatır; kullanmayan aksatır." kaidesine göre, kullanılmayan Türkiye Türkçesi ağızları maalesef yok olmaya mahkûmdur. Bu sebeple, Anadolu ile hâlâ bağı bulunan ve Türk dili ile ilgilenen ilgililerin derleme çalışmaları yapması son derece mühimdir. Zaten bunun farkında olan bilim adamları da *DS*'nin ardından Türkiye Türkçesi ağızlarından birçok derleme yapmışlardır. Bu bağlamda Giresun ve yöresi ağızları özelinde Necati Demir ve Özkan Aydoğdu'nun *Giresun İli ve Yöresi Ağızları* (Tarih-Dil İncelemesi-Metinler-Sözlük) çalışması ile Feridun Tekin ve Samet Cantürk'ün *Giresun ve Yöresi Ağız Sözlüğü* çalışmalarını zikretmek yerinde olacaktır. Bu derleme çalışmalarının devam etmesi son derece mühimdir. Çünkü kullanılmayan dil ancak kitap yapraklarında korunabilir. Küçük'ün de dediği gibi yapılacak derleme çalışmalarından Arapça ve Farsça alıntı kelimelerin tespit edilmesi, yapılmış ve yapılacak olan araştırmaların ve incelemelerin tek bir eserde toplanması (2013: 73) büyük bir ehemmiyete sahiptir.

KISALTMALAR

Ar. Arapça; **Ba.** Balıkesir; **DS** Derleme Sözlüğü; **Dz.** Düzce; **Ezm.** Erzurum; **Far.** Farsça; **Gr.** Giresun; **Isp.** Isparta; **Ist.** İstanbul; **Kn.** Konya; **Kr.** Kars; **Mğ.** Muğla; **Ml.** Malatya; **Mr.** Kahramanmaraş; **OFa.** Orta Farsça; **Or.** Ordu; **Rz.** Rize; **S.** Sanskritçe; **Sm.** Samsun; **Sn.** Sinop; **Sv.** Sivas; **TDK** Türk Dil Kurumu; **T.** Türkçe; **Tr.** Trabzon; **Vn.** Van.

KAYNAKÇA

- ALTUNCİ, M. (1998). *Mu'cemu 'l-mu'arrebâti 'l-fârisiyya*. Beyrut: Maktabat Lubnân Nâşirûn.
- ALTUNCİ, M. (1980): *Mu'cemu 'z-zehebî Fârsî-Arabî*. Beyrut: Dâru 'l-ilmi 'l-melâyîn.
- ATAY, H. vd. (1964). *Arapça Türkçe Büyük Lûgat*. Ankara: Bayrak Matbaası.
- ARISOY, İ. (2010). *Gürcüce-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- AYDEMİR, H. (2018). "Çocuk Sözcüğünün Etimolojisi Üzerine". *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. 12: 1-18.
- AYVERDİ, İ.-A. TOPALOĞLU (2008). *Asırlar Boyu Târihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- AZMUN, Y. (2007). "Türkçe-Farsça Semantik İlişkilerine Genel Bir Bakış". *Türk Dilleri Araştırmaları*. 17: 23-82.
- BALCI, M. (2014). *Türkçe Farsça İlişkileri Türkçenin Farsça Üzerine Etkilerine Dair Bir İnceleme*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- BEGOVIĆ, D.-Š. LIČINA (2012). *Sandžački Rječnik*. Fojnica: Štamparija d.d.
- CAFEROĞLU, A. (1994). *Anadolu Ağızlarından Toplamalar Kastamonu, Çankırı, Çorum, Amasya, Niğde ilbaylıkları Ağızları, Kalaycı Argosu ve Geygeli Yürüklerinin Gizli Dili*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CLAUSON, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford. University Press.
- DÂÎ, M. (1362). *Ferheng-i Nizâm*. Tahran: Şirket-i Dâniş.
- DEMİR, N. (2001). *Ordu İli ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DEMİR, N. (2006). *Trabzon ve Yöresi Ağızları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- DEMİR, N.-Ö. AYDOĞDU (2009). *Giresun İli ve Yöresi Ağızları (Tarih-Dil İncelemesi-Metinler-Sözlük)*. Giresun: Giresun Valiliği Yayınları.
- DİNÇ, A. (2019). *Çocuk Dili Sözlüğü*. İstanbul: Litera.
- ERCİLASUN, A. B vd. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- EREN, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- ERGİN, M. (2019). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- FÎRÛZÂBÂDÎ, M. (1268). *Al-Okyânûsu 'l-Basît fî Tercemeti 'l-Kâmûsi 'l-Muhît*. (çev. Mütercim Âsim Efendi). İstanbul: Takvimhâne-yi Âmire.
- HALÎMÎ, L. (2013). *Lügat-i Halîmî*. (hzl. Adem Uzun). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İPEK, B (1997). *Anadolu Ağızlarında Yabancı Kelimeler -Fonetik İnceleme-*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- KAÇALIN, M. S. (2003-2017). *Yayımlanmamış Ders Notları*. İstanbul.
- Kâmûs-ı Fârsî*. Türk Dil Kurumu Kütüphanesi. Etüt 80/1, 93/1, 93/2.
- KILIÇ, S.-A. ALBAYRAK (2012). "İslamiyetten Önce Türklerde Yiyecek ve İçecekler". *Turkish Studies*. Ankara: 7: 707-716.
- KORAŞ, H. (2003): "Çocuk Kelimesinin Etimolojisi". *Diriözler Armağanı*. (ed. M. Fatih Köksal-Ahmet Naci Baykoca). Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- KORKMAZ, Z. (2011). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- KORKMAZ, Z. (1961). "Türkçede ok/ök Kuvvetlendirme Edatı". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 13-29.
- KÜÇÜK, M. (2013). "Anadolu Ağzlarındaki Doğu Kökenli Sözcüklerin Ses Bilgisi Açısından Görünümleri -Ünsüzler-". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*. 20: 39-78.
- MUİN, M. (1364/1985). *Ferheng-i Fârsî*. Tahran: Müessese-yi İntişârât-ı Emîr-i Kebîr.
- NİŞANYAN, S. (2018). *Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. İstanbul: Liber Plus.
- NİYÂZÎ (2011). *Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar* (hzl. Mustafa S. Kaçalin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZÇELİK, S. (2002). "Türkçedeki Farsça Kelimelerde Görülen Ses Olayları". *Türk Dili*. Ankara: 612: 1033-1041.
- REDHOUSE, J. W. (1890). *Turkish and English Lexicon / Kitâb-i Ma'ânî-yi Lehce*. İstanbul.
- STACHOWSKI, S. (1998). *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü*. (Hzl. Mehmet Ölmez). İstanbul: Simurg.
- STEINGASS, F. J. (1892). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. London.
- STEINGASS, F. J. (1884). *The Student's Arabic-English Dictionary*. London.
- ŞAHİNOĞLU, N. (1997). *Farsça Grameri Sarf ve Nahiv*. İstanbul:Kitabevi.
- ŞİRÂZÎ, M. C. (1980). *Ferheng-i Cehângîrî*. (Hzl. Rahim Affî). Meşhed: Dânişgâh-ı Meşhed.
- ŞUŞTERÎ, M. A. (1347). *Vâjehâ-yi Fârsî der Zebân-i Arabî*. Tehrân.
- ŞU'ÛRÎ, H. (1682). *Lisânu 'l-Acem Ferheng-i Şu'ûrî*. (hzl. Ozan Yılmaz (2019)). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- ŞÜKÛN, Z. (1984). *Farsça-Türkçe Lûgat Gencine-i Güftar Ferhengi Ziya*. İstanbul: Millî Eğitim.
- TAVKUL, U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TEBRÎZÎ, H. (2000). *Tibyân-ı Nâfi' der Terceme-yi Burhân-ı Kati'*. (çev. Mütercim Âsim Efendi, hzl. Mürsel Öztürk-Derya Örs). İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TEKİN, F. -S. CANTÜRK (2018). *Giresun ve Yöresi Ağız Sözlüğü*. İstanbul: Arı Sanat.
- TEKİN, F. -S. CANTÜRK (2014). "Giresun ve Yöresi Ağzlarından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar". *Diyalektolog*. 9: 33-46.
- TEKİN, T. (1975). *Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- TIETZE, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı Cilt 1 A-E*. İstanbul-Wien: Simurg.
- TIETZE, A. (2009). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı İkinci Cilt F-J*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- TIETZE, A. (1999). *Wörterbuch der griechischen, slavischen, arabischen und persischen Lehnwörter im Anatolischen Türkisch-Anadolu Türkçesindeki Yunanca, İslavca, Arapça ve Farsça Ödünçlemeler Sözlüğü*. (hzl. Mehmet ÖLMEZ). İstanbul: Simurg.

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (I-XII) (1963-1982). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkçe Sözlük (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

VULLERS, I. A. (1855). *Lexicon Persico-Latinum*. Graz. Akademische Druck - u. Verlagsanstalt.

ZÜLFİKAR, H. (1995). “Doğu Kökenli Kelimelerin Son Hecelerindeki Uzun Ünlülerin Kısalması”. *Türk Dili*. 521: 435-448.

ZÜLFİKAR, H. (1996). “Doğu Kökenli Kelimelerin İlk Hecelerindeki Ünlülerin Kısalması”, *Türk Dili*. Ankara: 532: 1083-1094.

